

RECENSIONS

Josep M. FRADERA, *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica*, Vic: Eumo Editorial, Referències, 18, 1996, 348 pàgines.

Descriure l'activitat d'una personalitat en el seu context no és una tasca fàcil; en moltes biografies serioses, mostrar les implicacions polítiques i socials del biografat queda només com un intent; aquest no és el cas del llibre de Josep M. Fradera, però. En sis capítols i una recapitulació, l'autor de *Jaume Balmes. Els fonaments racionals d'una política catòlica* ens exposa tota la trajectòria de l'activitat pública del pensador vigatà. En la present recensió, intentarem exposar i comentar en quatre blocs el que considerem més significatiu i nou d'aquesta documentada i magnífica obra de començaments de 1996.

1. Indústria, progrés i misèria

Una de les primeres estampes que Fradera ens ofereix de l'il·lustre vigatà és la d'un empresari interessat pel futur del seu negoci (tema cabdal en un estudi que tindrà com a objectiu l'examen

de l'actuació política i social de Balmes). El vigatà s'adhereix al món de la industrialització; viu de ple les interioritats d'aquest fenomen sociològic. Fradera ens presenta la imatge d'un home actiu que, a la primeria del segle passat, no dubtava a ampliar el negoci familiar ni a introduir-hi millores tècniques. Balmes és vist com un «autèntic director» d'empresa.

El fenomen de la industrialització va ésser essencial en el programa polític i social de Balmes. Segons Fradera, «l'industrialisme és una convicció que travessa tota la vida i l'obra de Balmes» (p. 60). És un industrial que vol avançar en els seus negocis. Aquest avenç, però, va lligat a la preocupació per l'ensenyament i l'ús que es pot fer de les ciències físiques i matemàtiques en la indústria; calia, simplement, «estendre els coneixements matemàtics en una societat que havia emprès el camí de la industrialització» (p. 19).

En el primer capítol, titulat «L'intel·lectual catòlic», l'autor ens presenta Balmes a Vic (després d'haver realitzat estudis a Cervera), on entre 1835 i 1840, Balmes va confeccionar un programa intel·lectual fonamentat en quatre dedicacions: les matemàtiques, la

producció literària, el treball de publicista catòlic i, finalment, les publicacions polítiques i els diversos treballs periodístics (vid. p. 17). La primera dedicació li assegurà un mitjà de vida: la càtedra de matemàtiques que va guanyar a la seva ciutat natal. Segons Fradera, «la impregnació de la formació matemàtica, el gust per les ciències físiques i una concepció abassegadorament utilitària i pràctica d'aquestes ciències per part de les forces econòmiques que s'estaven obrint pas a Europa, són aspectes absolutament indèstriables de la seva visió filosòfica, en altres aspectes fortament refractària a la filosofia moderna» (p. 21). Balmes no s'estrenà literàriament ni com a comentarista polític ni com a protector d'una determinada filosofia sinó com a industrial; es presenta com un home que, des de les seves creences religioses, se sent preocupat pel futur de la indústria a Catalunya. «Quan proclamava públicament i amb convicció el seu entusiasme pel món de la indústria», escriu Fradera al començament del segon capítol («La política de la derrota»), «ho feia des de la posició de qui es proposava irrompre en el món literari amb una complexa defensa del catolicisme i de la religió». Aquesta actitud o «doble dimensió», com diu el nostre autor, no semblava, en el seu temps, gaire corrent, «ni ho seria anys a venir, perquè no era gens senzill mostrar-se tan fervorós partidari de la base més genuïna del món modern i alhora tan crític amb la transformació cultural i política cap a la qual aquest món empenyia» (p. 60).

Balmes visità les ciutats més capdavanteres de l'Europa occidental: París i Londres. Aquest fet el va empènyer a convertir-se en un sociòleg del moment. La primavera de 1842 va a París amb la intenció de fer traduir al francès la seva obra *El protestantisme comparado con el catolicismo*. Aprofità l'estada per entrar en contacte amb el món intel·lectual i cultural de la capital francesa, i també per observar personalment els passos que seguia la indústria moderna. J. M. Fradera defensa la tesi segons la qual París va confirmar l'orientació industrialista en què l'il·lustre

vigatà sempre s'havia situat. Amb la mateixa intenció que a París, va anar Balmes a Londres: aconseguir una edició anglesa de *El protestantismo*; segons Fradera, però, també volia, de passada, refermar i concretar el seu interès per Anglaterra, «per les relacions entre l'economia, la política i la religió en aquell país llavors al capdavant del món» (p. 137). En el tercer capítol («Aprendre a navegar en les tempestes»), s'indica l'interès de Balmes per la tendència que van mostrar alguns intel·lectuals oxfordites d'acostar-se al catolicisme (vid. p. 135-136). El vigatà va aprofitar el temps per estudiar l'Església anglicana i les sectes protestants, i fer una anàlisi socioeconòmica de la postura i situació de l'Església oficial, la qual li semblava «una formidable màquina de poder posada al servei dels grans interessos nobiliaris» (p. 137).

De les transformacions socials i materials del moment, Balmes en fou un gran observador i un gran jutge. Així, sobre la qüestió de mantenir o no les muralles de Barcelona, va saber veure'n els avantatges i els inconvenients. En el quart capítol («La civilització-vapor»), llegim sobre aquest afer: «Els avantatges calia cercar-los en les funcions de Barcelona com a plaça forta en cas que la ciutat caigués en guerra marítima. Ara bé, els inconvenients en cas que la ciutat caigués en mans d'un exèrcit invasor serien encara més grans. I, d'altra banda, ¿com mantenir amb èxit el setge d'una plaça de més de cent seixanta mil habitants, sense veure's abocat a un desastre provocat per la insurrecció de la pròpia població?» (p. 194). Balmes sap que la guerra també ha canviat i que els setges no són ja la tàctica a seguir pels exèrcits. Econòmicament i política, l'enderrocament de les muralles havia de suposar un gran avantatge; assenyala Fradera: «el futur de Barcelona passaria sens dubte per un creixement ràpid i espectacular, que Balmes es veia amb cor d'imaginar en termes que no s'apartaven gaire del que passaria després de 1854 i en el marc dissenyat per Ildefons Cerdà, amb qui havia tingut una relació tan estreta per raons familiars» (p. 196).

Les opinions que el vigatà tenia so-

bre els moviments obreristes i socialistes eren les d'un escriptor catòlic conservador, és a dir, unes opinions força negatives. Però el fet d'apartar-se o rebutjar qualsevol d'aquestes tendències no el privava de preocupar-se pel destí de la classe treballadora que era la que sentia els impactes negatius de la industrialització. La «civilització-vapor» havia provocat un autèntic problema social. Balmes reconeixia que s'estava passant per uns moments en els quals la injustícia social augmentava; ell sabia molt bé que, si no s'arribava a controlar de debò i conscientment el procés d'industrialització, la conseqüència més greu seria el «pauperisme». «El problema de la misèria de les classes treballadores, que Balmes emfasitza com l'expressió més genuïna de la societat industrial moderna», escriu Fradera, «tenia importància en si mateix, però en tenia també en la mesura que es vinculava a qüestions més específicament catalanes i espanyoles». No és un problema eteri o sense localització; al contrari, té unes causes molt concretes i pot perfectament lligar-se a altres mals socials. La misèria dels treballadors no era el motiu de la revolució, però hi estava relacionat estretament. Quina era la solució? On era? Balmes la troba en els ideals polítics conservadors, en els quals sembla haver-hi solucions humanitàries, tot i que preventives. Però no s'enganyava, ja que «sabia que no hi havia cap possibilitat de posar en marxa remeis contra la misèria obrera i l'incipient pauperisme industrial per raons d'estricta caràcter filantròpic, i això malgrat que Barcelona i Catalunya tot just sortien d'una fase de conflictes polítics i classistes de proporcions descomunals. L'única possibilitat era unir les raons filantròpiques amb les de conveniència social, de prevenció de futurs i ben previsibles enfrontaments, que la marxa de les coses feia inevitables» (p. 188-189). L'alternativa balmesiana al problema social se centrava en el deure moral de la «beneficència», el qual, com és obvi, només les classes industrials, poderoses econòmicament, podien fer efectiu. L'industrial era qui es trobava davant el problema, entre un estat dei-

xat i negligent i unes associacions obres que anaven guanyant força. La solució només podia venir de la generositat de l'empresari, la qual es feia materialment viable en les obres de beneficència (vid. p. 206).

No podem desmerèixer les anàlisis i les propostes que Balmes feia de la vida social espanyola i europea; tampoc, però, hem de veure-les com les conclusions d'un gran expert. Amb una objectivitat indiscutible, Fradera qualifica els treballs de Balmes com a «provatures que rarament arriben a formulacions acabades del tot satisfactòries»; no els nega «penetració i capacitat sintètica, però els manca la continuïtat i la informació necessàries per anar més enllà.» I afegeix: «De vegades es mouen en un pla força "amateur", com en l'estudi dedicat a preus i valors, un tema clàssic de l'economia política i sobre el qual Balmes s'arrisca en un terreny que exigeix una especialització intel·lectual molt superior» (p. 176). En analitzar el socialisme modern també demostra que no n'està gaire al corrent ni és gaire encertat. «La presentació que en fa», judica Fradera, «és limitada i unilateral, la documentació utilitzada és pobra i de circumstàncies. És incapaç d'anar a allò essencial: el caràcter alternatiu a l'organització de la vida social, depauperadora i degradant per a les masses obreres, en el capitalisme decimonònic. Sorprenent, per tant, [...] que aquests pobres treballs hagin pogut ser presentats com una informació seriosa sobre el primer socialisme» (p. 210).

2. Una interpretació de la història

Balmes coneix força bé les diverses tendències del pensament francès de l'època. És lector del vescomte De Bonald, un dels més grans defensors del tradicionalisme (vid. p. 50-51); exposa les doctrines eclèctiques de M. Cousin, i, sobretot, comenta i critica l'obra del més gran representant de la historiografia liberal francesa: Guizot. No cal dir que les anàlisis de la història fetes per aquest polític francès de confessió protestant no podien convèncer el pu-

blicista vigatà. Pel que feia a la història europea i la influència que hi va exercir l'Església, Fradera diu que Balmes discrepava de Guizot en tres punts: la qüestió de la gènesi del fanatisme religiós a l'Europa moderna; la valoració de la Reforma; i la concepció de les relacions entre religió i política en el món contemporani. Sobre aquestes diferències, Balmes va proposar «un esquema invers a l'optimisme burgès i liberal de Guizot».

En no poques pàgines, Fradera contrasta les obres del francès i del català (vid. p. 100 i seg.). No hi ha dubte que el llibre d'aquest últim és una clara manifestació d'apologètica catòlica; en paraules del nostre autor, es tracta d'un llibre «condicionat absolutament pel text (i pel pensament) del qui vol refutar, però és en definitiva un text marcat per un objectiu extern al material que es consulta, és a dir, que no es defineix pels problemes disciplinaris propis d'una ciència social llavors en ràpid desenvolupament» (p. 101). Un dels efectes positius que Balmes atribueix a l'Església va ser la integració dels pobles bàrbars i l'ordenació de la societat postimperial. La Reforma, que, per al polític francès, havia estat un element decisiu en el progrés de l'Europa moderna, per a Balmes, en canvi, havia estat la causa de la divisió europea i les revolucions socials i polítiques posteriors. L'Església catòlica havia de recuperar el seu paper rector per poder garantir a la societat europea l'ordre i la unitat interns. Ens trobem davant un esquema «genuïnament reaccionari», però, com molt bé manté Fradera, «no completament teocràtic, almenys en la mesura que estava obert a la consideració de les relacions canviants entre política i religió, tot plegat contemplat des de la panoràmica dels conflictes socials contemporanis» (p. 111).

Comenta el nostre historiador els mitjans amb què Balmes comptà per a la redacció de *El protestantismo*. D'importància fou la biblioteca episcopal: «En efecte, si és ben conegut el paper cabdal que la institució tingué en la formació balmesiana, és bastant clar que va ser durant aquesta segona etapa a

Vic que Balmes avançà molt la que hauria de ser l'obra de més volada, *El protestantismo* [...]» (p. 26). El nostre autor emfasitza la seguretat de Balmes en la confecció dels treballs de recerca en ciència social, fins al punt de donar consells i fer reconvençions als amics, «sovint amb contundència».

3. Església i estat

La situació política del seu temps era entesa per Balmes segons uns esquemes clarament catòlics. Però aquests esquemes es recolzaven en una anàlisi materialista de la realitat. El seu racionalisme i el seu materialisme li van permetre entendre les transformacions per les quals passava la societat catalana; a més, havia pensat els problemes del catolicisme tenint en compte els conflictes socials existents (vid. p. 28). Fradera valora també la coherència política de Balmes: «no pretenia d'encaixar amb els marcs estrets de la política dels partits amb els quals tenia alguna afinitat, fos el moderat o el carlista. Balmes volia bastir les bases d'una recomposició conservadora del poder a Espanya, però no a qualsevol preu, sinó des d'una posició que reservava un lloc molt determinat per a la religió i per a l'Església [...]» (p. 145). El programa polític de Balmes era conservador i, com molt bé diu el nostre autor, «orientat alhora vers la salvació del catolicisme» (p. 83). No es tractava, doncs, d'un programa carregat de visions generals i teories idealistes, sinó d'un programa raonat que considerava, sobretot, la política del moment i els seus protagonistes.

Els temes en què J. M. Fradera concentra les seves anàlisis de l'actitud política i religiosa de Balmes són: la revolució, la pugna entre tradicionalistes i liberals, el paper de la monarquia i la qüestió social.

Per a Balmes, totes les revolucions eren dolentes, «fins i tot o sobretot aquelles que servien de paradigma èpic i ideològic a totes les que vindrien després» (p. 149). Defensava els interessos d'una classe que es resistia a perdre els privilegis i que, per tant, demostrava

clarament no ser gaire amiga de novetats. La revolució a Espanya era lluny i, amb actituds com les del clergue vigatà, encara s'hauria d'allunyar més. En nacions com França o Anglaterra, la revolució havia sorgit dins la societat mateixa amb un objectiu molt concret: canviar les formes d'organització política. En el cinquè capítol («Revolució i contrarevolució a Espanya»), Fradera ens indica que a Espanya, en canvi, el procés revolucionari va seguir un camí invers al dels esmentats països: «massa dèbil per forçar un canvi significatiu», la revolució va precisar «emparar-se en antigues idees d'organització social i, més encara, en la pròpia institució monàrquica. Un cop tancat el cicle revolucionari de manera providencial, es plantejava la possibilitat de redreçar la situació política del país, regularitzant les relacions entre la societat i l'Estat» (p. 226). Però hem d'evitar fer-nos una idea carrinclona i gens meditada de l'opinió de Balmes sobre la revolució; en certa manera, en el terreny sociopolític, hom pot salvar la racionalitat de Balmes. Escriu el nostre autor: «Per a Balmes, la revolució en el sentit més profund ja estava feta, bona o dolenta era una realitat respecte a la qual no semblava pas disposat a vessar gaires llàgrimes retrospectives, salvant la qüestió eclesiàstica que, a parer seu, necessitava una solució.» I recomana que, des d'aquest punt de vista, es comprengui la condemna que Balmes fa de la revolució en les seves *Consideraciones*, «la qual ha estat citada tradicionalment fora de context com una condemna a les revolucions en general» (p.80).

Al llarg del capítol «La política de la derrota», Fradera tracta de mostrar que la posició política de Balmes no trobava parangó dins l'Església «ni a Catalunya ni a Espanya». El pensament de Balmes, des dels anys de Vic, es pot vertebrar en quatre idees fonamentals: (1) «una assimilació sense fissures del món de la indústria i de la idea moderna de progrés»; (2) «una nítida percepció del joc de forces a l'Espanya del seu temps»; (3) «una visió essencialment utilitària de la religió i del catolicisme dins del procés històric i al mateix

temps una confiança absoluta en la seva autonomia i potencialitat»; i (4) «una idea molt personal dels pressupòsits a través dels quals l'Església i el catolicisme podrien salvar-se en el món dels segle XIX» (p. 59). El 1841, acabada la guerra entre carlins i liberals, Balmes va a Barcelona; en l'ambient de la victòria d'Espartero i la seva aliança amb els progressistes, es va anar realitzant com a escriptor catòlic.

La guerra civil entre carlins i isabelins va modificar el caràcter de les institucions espanyoles; per això, Balmes va arribar a considera-la com una «autèntica revolució». Tot i que el carlisme estava vivint la seva derrota en els camps polític i militar, Balmes, en les seves *Consideraciones políticas*, encara recordava que existia com a principi social i moral (vid. p. 78-79). Certament, per als liberals era difícil imposar-se socialment a la contrarevolució del partit carlí. El nostre clergue va voler anihilar la imatge dels carlins propagada pels liberals com a bandes de lladregots i com a saltejadors de camins. «En arribar a aquest punt», adverteix brillantment Josep Fradera, «Balmes abandona, per un moment, el to analític general de les *Consideraciones* i introdueix una referència a les relacions entre el legitimismo i el seu entorn immediat, la muntanya catalana» (p. 79). En l'esmentada obra, el vigatà es presenta com un gran coneixedor dels habitants de les muntanyes del Principat i n'avalua l'honoradesa i l'esperit de treball. Al tema de la muntanya, Fradera dedica unes valuoses pàgines als escrits de Balmes: *Conversa de un pagès i El catalán montañés*. Qualifica de fonamental aquesta última «per entendre el món d'on surt Balmes malgrat que fos una peça d'ocasió i visiblement al marge dels interessos centrals del vigatà» (p. 93). En aquesta obra, Balmes té l'ocasió d'exposar la dicotomia camp-ciutat i per reivindicar «el pagès de muntanya davant del menyspreu moral de la burgesia emergent» (p. 94). Conclou J. M. Fradera que «el pagès de Balmes estava a anys llum de la imatge renaixentista idealitzada en la forma, i agressivament dominant en el fons, així com de la

reiterada i indiscriminada inculpció de bandolerisme de la base social del carlisme de la burgesia de l'època» (p. 96). Simpatitzava més amb les bases del partit carlí que no amb la seva cúpula militar; i, per això, no creia oportú deixar l'Església en mans d'aquest partit. S'ha de dir que la relació de Balmes amb el carlisme sempre va ser crítica, malgrat que no deixés mai de tenir-lo present en els seus projectes polítics (vid. p. 84).

Amb els partits conservadors existents, Balmes perseguia fer efectiva una política d'aquesta tendència. Es tractava, simplement, de superar l'oposició existent entre liberals i carlins. Els seus desitjos, però, no es corresponien amb la realitat, ja que les dues forces liberals menaven el país a una nova revolució. Balmes no s'enganyava, ja que «tant la tendència democràtica com la restrictiva formaven legítimament part del procés revolucionari, però per motius ben comprensibles, li interessava de trencar la identificació entre la base liberal forjada per la revolució i les formes polítiques més democràtiques que propugnaven i s'expressaven en els corrents més radicals del liberalisme» (p. 81). Però el partit moderat no era tampoc, per a ell, una sortida conservadora acceptable: la seva forta ideologia liberal gaditana i els seus prejudicis contra els camperols, gent que ells tenien per religiosa i fanàtica, i que integrava bona part de la base del partit carlí, el seu fervent enemic polític, no permetien dur a terme el que Balmes volia. La recerca de solucions als conflictes polítics tenia com a objectiu evitar noves revolucions (vid. p. 83). La pau social era el que, en realitat, més interessava a Balmes; i aquesta només es podia aconseguir harmonitzant les forces polítiques hostils en un projecte conservador. Quins havien d'ésser els principis socials que havien de fer possible un sistema polític adient a les circumstàncies? Segons el nostre autor, «per Balmes, que fa la proposta des de la posició d'escriptor catòlic aquells principis havien de ser el catolicisme i la monarquia» (p. 82). Marginar l'Església de la societat suposava privar aquesta última d'una base sòlida; calia, doncs, prote-

gir-la en el marc de l'Estat liberal, cosa que implicava saber dir no a tot allò que era caduc i assimilar el que podia tenir un bon paper per al futur. Des d'aquest punt de vista, el carlisme representava el passat, i les seves propostes i actuacions no anaven d'acord amb els temps; però si es tractava d'aixecar «una política conservadora i contrària a l'encapçalada pel liberalisme radical», semblava convenient un pacte entre els moderats i l'Església; i no hem d'oblidar que aquesta última, com molt bé indica Fradera, «havia d'aportar la influència sobre les masses catòliques que havien estat la base del carlisme» (p. 84).

En aquest context, cal situar la relació de Balmes amb els vilumistes, tema que s'exposa amb força detall en el llibre de J. M. Fradera. Intentar copsar la ideologia política d'un autor requereix contrastar-la amb la dels qui pensen el contrari i, també, amb la dels qui més s'hi apropen. Aquest és el cas dels vilumistes. Fradera mira de situar-nos al millor possible en l'ambient polític de l'època. Totes les peces que mougé Balmes són importants per poder entendre la seva proposta política. La racionalitat només depèn de la materialitat dels esdeveniments. Balmes treballà amb el que tenia al davant. ¿Qui eren i què pretenien aquells que envoltaven Manuel de Pezuela y Ceballos, marquès de Viluma, «personatge de segona fila que —com molt bé assenyalà Fradera— es convertí en el màxim i únic valedor de l'entrada de Balmes a la política partidista»? Admiradors de països com Prússia i Àustria, que posseïen estructures polítiques conservadores (vid. p. 221), i defensors d'una monarquia que, a més de regnar, havia de governar (vid. p. 243), els vilumistes formaven, en les Corts, una minoria que se situava «a la dreta de les altres faccions del partit moderat» (p. 223). Fradera diu que la seva política s'identificava al voltant de dos eixos: el monarquisme a ultrança («al voltant de la idea que el reforçament de la Corona com a centre absolut de l'ordenament polític era l'única sortida viable, l'única garantia, d'una política d'ordre a Espanya»), i una política d'aliances que havia d'aglutinar

una sèrie de tendències —entre les quals hi havia de ser el carlisme— oposades a les progressistes. «En definitiva», judicà Fradera, «fer bascular els suports de la monarquia vers un punt diferent del que s'estava cercant des de l'any 1834, amb el resultat patent d'una inestabilitat crònica» (p. 224). Tot i que va acabar per distanciar-se d'aquest grup polític, Balmes va donar suport a bona part de la seva ideologia monarquista (vid. p. 243-244), i va creure també que calia incloure els carlins en el marc polític del moment, la qual cosa podia materialitzar-se de debò si s'aconseguia el matrimoni entre Isabel II i el futur comte de Montemolín, el pretendent dels carlins. No cal dir que, per a aquest partit reaccionari, format per aristòcrates i coneguts catòlics seguidors d'una política moderada o filocarlina, l'Església havia de tenir un paper primordial en la vida social, cosa que Balmes compartia (vid. ps. 221 i 223). «Les motivacions d'una política orientada en aquesta direcció» afirma Fradera «eren clares: tancar la dramàtica escissió entre les forces conservadores espanyoles i dividir, al seu torn i de manera definitiva, la base social del liberalisme» (p. 220).

L'acció política dels vilumistes no fou gaire efectiva. En 1844 Viluma s'incorporà al govern de Narváez. A Barcelona va fer públic el seu pla de govern a la resta del ministeri. Entre altres coses, aquest pla descartava retornar a la monarquia absoluta, i demanava la supressió de la milícia nacional, l'abolició del jurat en els judicis d'imprensa i, sobretot, la suspensió de la venda de béns eclesiàstics. Aquest pla fou rebutjat i Viluma deixà el govern. Molts punts distanciaven el seu grup de la majoria moderada, sobretot el dels béns eclesiàstics, és a dir, el de la relació entre l'estat liberal i l'Església. «La qüestió que provocà la dimissió en bloc de la minoria vilumista», indica Fradera, «va ser la dels béns eclesiàstics i l'impost de *culto y clero*, és a dir, del sosteniment de l'Església un cop desamortitzades les propietats. Cap altra qüestió no il·lustra tan bé la naturalesa del conglomerat que era el vilumisme-balmisme

com aquesta. Ni tampoc cap altra no il·lustra tan bé la naturalesa del joc que es portava entre mans la majoria moderada respecte de l'Església, un dels punts ben aviat del model conservador que dominarà la resta de l'època isabelina» (p. 250). Balmes i els vilumistes van defensar la devolució de les propietats que, abans de 1837, havien pertangut al clergat. Hem de tenir present que, per a l'il·lustre vigatà, Mendizábal, amb el seu decret de desamortització, havia comès un greu error. En paraules de Fradera: «Econòmicament a Balmes no li semblava que la desamortització hagués de reportar benefici al naixent capitalisme espanyol, per diverses raons. [...] Li semblava molt discutible, per exemple, la correlació que establien alguns economistes entre la divisió de la propietat i el desenvolupament industrial i mercantil» (p. 67). En tractar assumptes relatius a la desamortització, la divisió de la propietat i el desenvolupament mercantil i industrial, es confirma que Balmes era un coneixedor de la situació socioeconòmica dels seus dies.

Enmig de tot aquest afer hi havia les negociacions amb Roma sobre l'ajut econòmic que l'Estat havia de passar a l'Església. Mitjançant campanyes de premsa, Balmes i els vilumistes intervingueren en l'assumpte. L'acord amb la Santa Seu sobre el retorn dels béns eclesiàstics no s'aconseguí. Comenta Fradera: «Retornar equivalia a posar en dubte la legitimitat de les adjudicacions anteriors, un camí que tenia moltes conseqüències polítiques i que una bona part del partit moderat no estava pas disposat a seguir, tal com l'oposició progressista no es cansava de manifestar a través de la premsa. La devolució hauria tingut tantes conseqüències polítiques que una bona part del partit moderat la considerava del tot contraproduent» (p. 261). Finalment, però, en la negociació entre Govern i Roma s'arribà a un acord. Aquest no fou ben vist per Balmes. Les anàlisis que, a partir d'aquest fet, ens exposarà Fradera mostren els errors fonamentals de Balmes i els seus socis en la seva intervenció política. Una de les fallades més grans fou la manca de comprensió de la política

real del moment; allò que constituïa la base ideològica del partit moderat, Balmes no ho va arribar a copsar. Segons el nostre autor, «confonia les vacil·lacions i les tortuositats dels polítics moderats amb política de poca volada, i ho era, evidentment, però la transcendència d'aquelles maniobres sense principi que tant li repugnaven depenia de la direcció que portaven, d'una direcció que a poc a poc aniria prenent coherència, i posaria el que serien bases molt sòlides i estables de l'Espanya liberal del segle XIX». I més endavant, com a colofó, llegim: «Comptat i debatut, els vilumistes i Balmes es quedaren al marge dels llocs on es prenen les decisions fonamentals i desplaçats de la representació dels interessos catòlics que s'havien autoatribuït d'una manera una mica ingènua. Les pretensions i l'ambició del programa vilumista-balmista no es corresponien en absolut amb la influència política real ni amb la força social que tenien al darrere» (p. 263). Després d'aquest fracàs en matèria d'economia política i de negociació diplomàtica, l'única carta política que Balmes i els vilumistes podien jugar era la recomposició de la unitat dinàstica amb el matrimoni entre Isabel II i el fill de Don Carlos, i l'establiment d'una monarquia defensora dels ideals catòlics (vid. p. 264 i 268). En 1845 la intervenció de Balmes en la renúncia de Don Carlos i en la presentació de la candidatura del comte de Montemolín com a marit d'Isabel II va ser molt directa i intensa. Al final, però, triomfà la candidatura de Don Francisco de Asís, cosí de la reina. Les temptatives d'ell i dels vilumistes ja estaven esgotades. Com molt bé sosté Fradera, «els sistema ideat per Balmes s'havia ensorrat completament» (p. 276), i amb aquesta derrota, el vigatà clausurava l'etapa de dedicació política de la seva curta vida.

La situació de Catalunya en la marxa política espanyola no va restar fora de les reflexions de Balmes; reconeixia que hi havia uns trets que distingien els catalans de la resta dels pobles que formaven l'estat espanyol. «El nus de la qüestió», escriu Fradera, «era, doncs, la peculiaritat dels catalans —el *estado ex-*

cepcional que deia Balmes— dins del conjunt espanyol (p. 179). Aquesta peculiaritat es podia percebre en l'economia, en l'estructura social i en la cultura. Per a Balmes, Catalunya no tenia futur ni en un projecte d'independència —«que li semblava un absurd»— ni en una subordinació cega a forces exteriors, espanyoles o estrangeres. La solució estava en una política que, primerament, havia de comprendre la realitat i, després, poder actuar amb eficàcia en diversos fronts. «El primer», indica Fradera, «havia de ser el d'una política que tendís a estalviar els perills més notoris del model industrial que s'estava implantant.[...] L'altre factor clau per donar més solidesa a l'economia regional, segons Balmes, era augmentar la qualificació de la població treballadora. La superioritat de les indústries d'altres països era atribuïda per la *gente sencilla* a determinats secrets de la fabricació; aquells que coneixien la situació d'Europa sabien, en canvi, que el nivell tecnològic no era una cosa que es pogués amagar» (p. 182). En matèria econòmica, els catalans havien d'abandonar l'individualisme que els caracteritzava i havien d'aprendre, com feien els anglesos —la seva competència comercial—, a lluitar pels seus interessos col·lectivament i formar associacions que els protegissin. La reacció contra aquest individualisme anava plegada al fet d'implicar-se, per part dels catalans, en la política espanyola.

Certament, Catalunya havia participat en la realització de l'Estat liberal a Espanya; però, com molt bé mostra Fradera, una cosa era la participació política de Catalunya dins la monarquia, i una altra, bastant diferent, la subordinació completa a la realitat espanyola, «tal com demanaven moltes veus del cor castellà de la nació i tal com forces molt importants empenyien des de Catalunya» (p. 184). Des de la perspectiva balmesiana, s'havia d'arribar a una actuació política fonamentada en la independència de criteri, lluny de postures suïcides com la subordinació i la separació. «La posició balmesiana», assenyala el nostre autor, «derivava d'una meditació atenta i sense prejudicis de la

naturalesa del procés polític espanyol obert per la revolució i del lloc que hi ocupava Catalunya. Curt i ras: de com situar adequadament els interessos catalans i tot allò que d'ells depenia (la Catalunya situada en allò que en el segle XIX era considerat progrés) en el context d'un procés polític difícil però que aleshores restava encara obert» (p. 185). En els seus articles, Balms anava més contra aquells que intentaven treure protagonisme polític als catalans en la construcció de l'Estat, que no contra els qui simpatitzaven amb la separació. Balms només volia que els catalans exercissin el seu dret d'intervenir en la política estatal espanyola, de manera que les seves opinions servissin per dissenyar el futur del país al qual, de grat o per força, pertanyien. En paraules de Fradera i com a colofó d'aquest assumpte: «La lliçó fonamental que es desprenia de la primera fase del procés revolucionari, i que Balms recollia amb admirable lucidesa, era la constatació que aquella tendència a la diferenciació del liberalisme s'havia expressat abans a Barcelona que a la resta d'Espanya, igual com s'hi havien expressat primer i amb més força les tendències a la revolució. Tot plegat no responia a cap factor idiosincràtic ni al sentiment provincialista, sinó que s'explicava per la superior maduració burgesa de la societat barcelonina i catalana. Barcelona participà de ple dret en el procés de canvi polític i revolucionari a escala de tota la monarquia, però ho féu sempre amb el ritme que derivava de la seva peculiaritat econòmica i social a escala espanyola» (p. 201).

Assegurar la independència de l'Església enfront de les temptatives tutelars de l'Estat era una de les preocupacions de Balms. Els projectes de reforma que José Alonso, ministre de Gràcia i Justícia, presentà a les Corts a finals de 1841 i primers del següent van ser vistos per Balms com a iniciatives de transformació de l'Església espanyola en una església protestant i com a provocadors d'un possible cisma. La proposició d'una nova reglamentació de les diòcesis, així com d'una reforma de la justícia eclesiàstica, van consternar

els catòlics i van ofendre el Vaticà. Fradera ens fa veure que Espartero, amb aquestes mesures, amb les quals s'havia enemistat amb el Vaticà, demostrava feblement la seva incapacitat per sedimentar suports efectius de la regència. Per a Balms, en l'afer amb l'Església, com en altres, Espartero havia palesat la seva poca habilitat per crear una situació social estable i orientar bé la regència. Però en el si de l'Església també hi havia diversitat d'opinions. «Quines eren les esquerdes», es pregunta Fradera, «que limitaven la unitat que, per a Balms, havia de presidir l'acció de l'Església?» En aquest context hem de percebre la polèmica que el vigatà va mantenir amb els bisbes Felix Torres Amat i Felix Amat, oncle del primer. Aquesta polèmica «ens ajuda a entendre la terrible pugna interna que dominà els ambients eclesiàstics durant la revolució liberal i els anys immediatament posteriors» (p. 296). Les postures regalistas del bisbe d'Astorga eren compatibles amb les postures cismàtiques d'un sector del liberalisme espanyol. La reacció de Balms contra aquesta tendència que feia trontollar l'obediència a Roma fou contundent.

En l'últim capítol del llibre, que duu el títol de «La travessia del desert», trobem unes pàgines en què és exposada la imatge de l'eclesiàstic que reivindicava Balms. «En la visió balmesiana, els clergues havien d'augmentar la influència sobre la feligresia sense que això hagués d'implicar majors marges d'autonomia dels seglars dins de l'Església. El que calia era la unitat de dogma i el monopoli radical de l'aparell eclesial en la transmissió i l'ensenyament. La unitat i la jerarquia havien de ser els pilars sobre els quals s'havia d'assentar l'ascendència dels eclesiàstics sobre el conjunt de l'Església». (p. 291-292). El desig o l'objectiu de Balms és fer de l'eclesiàstic un savi que tingui coneixement de tot el que cal fer per viure i adaptar-se al present. D'altra banda, l'eclesiàstic ha d'assumir els sabers dels quals s'ha de fer càrrec l'Església. Per aquesta raó, era necessari que els eclesiàstics adquirissin un nivell de formació que els permetés comprometre's en

àmbits tan diversos com els de l'educació o l'assistència; calia demostrar al poble que la seva presència era indispensable. Per això, els coneixements dels eclesiàstics «no podien quedar-se al darrere dels progressos científics de l'època. Ja havien passat els vells bons temps quan l'Església tenia les grans masses sota la seva tutela i molt pocs se n'escapaven. No tenia sentit tractar de repetir els esquemes de control ideològic i cultural que eren vàlids llavors en aquell món sense competència» (p. 293-294). Es tractava d'entendre els canvis sociopolítics, però també de fer-se forta davant tot allò que propagava la cultura liberal. Si l'Església volia trobar un lloc en aquest món, era necessari que els seus pastors fossin capaços de copsar-lo en els seus diversos aspectes. El que Balmes demanava del clergat era, en certa manera, el que ell havia anat experimentant. «Disciplina i formació cap endins, d'una banda», escriu Fradera, «i actuació en funció de les possibilitats que havia d'oferir la industrialització i la política liberal cap enfora, de l'altra, eren les dues cares d'una moneda de la idea optimista que Balmes tenia del que havia de ser l'Església de mitjan segle XIX. Ell mateix s'havia reservat un lloc en aquesta perspectiva dissenyada tan curosament: el de l'intel·lectual preparat i sense complexos, capaç de proporcionar arguments a l'alçada de les exigències de la sofisticació intel·lectual que l'època demanava, capaç de detectar a través de l'anàlisi quines eren aquelles esclertes del nou ordre emergent que haurien de permetre d'actuar-hi» (p. 304).

4. L'intel·lectual i l'escriptor

L'activitat política de Balmes no es pot desvincular de la redacció ni de la publicació dels seus escrits.

En 1840 Balmes es consagrà com un publicista catòlic amb *Observaciones sociales, políticas y económicas sobre los bienes del clero*. Segons Fradera, Balmes havia triat un tema candent i polèmic, de la novetat del qual en el si del catolicisme ell mateix n'era conscient

(vid. p. 40 i 61-62). En la mobilització de forces contra Espartero i els liberals, la intenció de Balmes era ocupar un lloc preeminent com a publicista i com a pensador «capaç de penetrar en la naturalesa profunda del joc de forces socials» (p. 141). Les *Consideraciones políticas sobre la situación de España* es van considerar la seva primera obra de maduresa. «Si a finals de 1839 Balmes era encara un autor solament conegut en certs cercles dedicats a la propaganda catòlica», assenyala Fradera, «un any després ja s'havia guanyat un considerable prestigi literari entre un públic molt més ampli» (p. 40). Aquestes publicacions van demostrar que Balmes podia perfectament convertir-se en un escriptor catòlic notable. En la producció periodística feta a Barcelona, entre 1841 i 1844, es pot percebre perfectament la seva orientació apologetica i política.

Les preocupacions de l'època en els seus diversos àmbits o dominis es reflecteixen, com és obvi, en les pàgines de les revistes. Les publicacions periòdiques s'acostumen a fundar per tractar, polèmicament, un bloc temàtic determinat. Fradera considera que es poden distingir tres etapes en la producció periodística de Balmes. Reproduïm el text: «De l'estiu de 1841 al març de 1843, Balmes culmina la carrera d'escriptor catòlic, amb els seus articles a *La Civilización* i amb la publicació d'*El Protestantismo*. Aquestes dues coses s'han de veure plegades, com el resultat d'un disseny intel·lectual que els era comú. De la segona data a finals de l'any 1843, Balmes es preocupa sobretot del que passa a Catalunya i de quina manera una situació concreta pot ser estudiada i compresa, tot i que continua redactant articles en la més pura línia apologetica, com farà al llarg de tota la carrera, si n'exceptuem alguns moments d'immersió completa en la política del moment. A finals de 1843 començà a escriure, més directament i extensament, sobre la situació política espanyola, tret que s'accentuaria amb l'anada a Madrid per fer-se càrrec de la direcció del periòdic *El Pensamiento de la Nación*, a principis de 1844. Aquest

moment marca el principi d'una tercera i última etapa de periodista, la més directament política, la qual es prolongarà fins a finals de 1846» (p. 86-87). *La Religión* de Roca i Cornet era una revista de tall tradicionalista, dedicada només a la publicació d'articles en defensa de l'esperit religiós i els ideals catòlics. Les revistes, però, sense tenir necessàriament data de caducitat, pertanyen a una època. Balmes tenia la intenció de fer una revista molt més àmplia i més adaptada als temps. «Només li faltava», apunta Fradera, «convèncer del tot Joaquim Roca i Cornet, a qui s'havia de fer acceptar la desaparició de *La Religión*. A més, malgrat que Roca tractà de presentar la nova revista, que portaria per títol *La Civilización*, com a continuadora de la tasca de la que havia dirigit des de 1837, una elemental revisió del temari mostra prou bé que el canvi de nom havia implicat un canvi encara més radical en els plantejaments» (p. 44). *La Civilización* de Balmes, Ferrer i Subirana, i Roca i Cornet va suposar, envers *La Religión*, una temptativa d'apropar-se a una nova preocupació. Un home com ell, que no tancava portes als mecanismes d'informació i actuació política de l'època, tals com la premsa, les eleccions o la mobilització de masses, tampoc no podia tancar-les als problemes socials que ja emergien. El canvi de revista estava en la línia del canvi de mentalitat i el projecte de comprendre el món i no només la religió. «El prospecte de *La Civilización*, on es delata la ploma de Balmes, contrasta nítidament amb l'orientació de la revista de Roca i Cornet [...] La distància real entre les dues publicacions, però, encara era més patent en la forma d'enfocar els propòsits de la publicació, fins i tot en l'estil» (p. 45). *La Civilización* tenia la intenció d'abastar un camp més ampli que el de la mera apologètica catòlica: estendre la ideologia catòlica a altres àmbits socioculturals. Llegim: «De fet, la revista fundada amb Roca i amb Subirana es proposava influir en el món cultural barceloní, el qual estava en un moment prou fluid aquells anys de les segones bullangues. La demostració més palesa de les possi-

ibilitats obertes per la situació de crisi de les consciències fou la col·laboració d'algunes plomes de la jove intel·lectualitat liberal a la revista. A finals de l'any 1841 ho féu Manuel Milà i Fontanals, amb un article que portava per títol *Belles Artes*, que prologà el propi Balmes» (p. 126) En aquesta nova empresa, el catolicisme passava de ser un objecte de contemplació de la realitat a ser una forma de contemplar la realitat. Més enllà de la protecció de la religió de les influències hostils, la revista pretenia denunciar els desordres socials i polítics que s'estaven produint.

El novembre de 1841, es publica *La religión demostrada al alcance de los niños* i, a principis de l'any següent, *Conversa de un pagès de la montanya sobre lo Papa*, escrita en català. Ambdues obres imiten l'estil de la literatura propagandística liberal. Balmes comprenia que aquest gènere era força eficaç, tot i que no va privar-se d'introduir-hi algunes reformes. Fradera qualifica la primera de les obres esmentades de «realment atípica», sobretot, «si tenim en compte que Balmes no pertanyia ni als corrents filojansenistes al voltant dels Amat ni era tampoc un eclesiàstic liberal»; tanmateix, tot i que breu i sense grans ambicions, el nostre autor creu que l'escrit és important per dues raons: «pel que representa d'esforç de renovació del discurs catòlic, una de les pretensions més permanents de la trajectòria intel·lectual de Balmes», i perquè «assenyala un precedent indiscutible d'una obra molt més important»: *Cartas a un escéptico en materia de religión* (p. 90).

Sense arribar a dir que segueixen camins paral·lels, Fradera no estableix una relació de connexió necessària entre l'activitat pública i periodística de Balmes, i la seva producció en matèria de reflexió científica, religiosa o filosòfica. Balmes deixa lloc i dedica temps a altres matèries que no són ni l'apologètica ni la política, com és ara la frenologia (vid. 321-324). Com Ciceró, el filòsof que tant servei li va fer en la confecció de les primeres pàgines de la seva *Historia de la filosofía*, dins de la *Filosofia elemental*, Balmes es de-

dica plenament a la filosofia després de la seva derrota política. Segons Fradera, el vigatà, en aquest nou període de la seva vida, marcat essencialment per la producció de temes filosòfics, tanca «el cercle d'una reflexió que li venia dels primers anys d'escriptor» (p. 324). Així, en parlar-nos de *La Sociedad*, revista escrita enterament per Balmes, en la qual defensava una política conservadora dirigida pels ideals cristians, el nostre historiador ens diu que, «en un altre terreny però d'un enorme interès», Balmes publicà els treballs sobre religió que més tard passarien a formar les *Cartas a un escéptico en materias de religión* (vid. p. 168-169). Fet semblant passa amb *El criterio*: «Brusi publicà el prospecte de *La Sociedad* el 15 de febrer de 1843, el mateix dia que es publicava la darrera entrega de *La Civilización*. El primer quadern sortí el primer de març. [...] Llavors de la Jambància, tant Balmes com Brusi varen haver de marxar de Barcelona. El primer es refugià per segona vegada al Prat de Dalt, on de memòria i d'una tirada redactà *El criterio*» (p. 169). Pel que fa a la *Filosofía fundamental*, més o menys es repeteix la mateixa jugada: «La campanya del matrimoni reial, l'inicià Balmes amb un article publicat a *El Pensamiento de la Nación* a finals de gener de 1845 i es prolongà fins a les acaballes de 1846. Una part molt important de la seva activitat periodística al llarg d'aquests densos dos anys va estar centrada en aquesta qüestió, si bé publicà treballs dedicats a altres aspectes de la política espanyola i durant la primavera i estiu de 1845 a París, en el punt més alt de la campanya, redactà la *Filosofía fundamental*» (p. 267).

Fradera col·loca *El criterio* entre els treballs de Balmes dedicats a la publicística catòlica, però no deixa d'assenyalar que es tracta d'una obra «molt difícil de valorar i classificar» (p. 306). Era una sèrie de recomanacions per ajudar a pensar rectament, sense cap pretensió de passar per una obra filosòfica o ètica. Però la seva influència en la societat no es pot desmerèixer; la seva projecció social fou indiscutible. «És per aquesta mena d'estranya síntesi en-

tre consideracions de la filosofia catòlica més elemental i un igualment elemental sentit comú aplicat a la vida pràctica i en particular a la vida econòmica que *El criterio* és l'obra de religió més burgesa del segle XIX a Catalunya» (p. 309). L'originalitat d'*El criterio* rau en un fet: la síntesi de l'esquema cognoscitiu de l'home que es concreta en el sentit comú i en la moral cristiana. Aquesta síntesi garantia l'assumpció d'una correcta conducta per part de l'individu en els diversos aspectes de la seva existència. Per la senzillesa dels continguts, es podia preveure el seu èxit en els ambients catòlics espanyols i europeus: «era una ajuda per a tots aquells que volien actuar en un món on la ciència, la tècnica, la indústria, els negocis i la política constituïen una part essencial i, per descomptat, positiva» (p. 312).

Les *Cartas a un escéptico en materias de religión* és una mena d'exercici per motivar polèmica. «Balmes tracta de persuadir una persona culta i de l'època, versada en la polèmica i receptiva als arguments que se li oposen. A la vegada, és una persona que dubta i que vacil·la, per això val la pena d'esmerçar tal quantitat d'arguments: perquè hi ha una possibilitat de persuasió, de conversió (que, d'altra banda, l'escèptic deixa oberta només de començar)» (p. 315). En aquesta obra, hem de veure reflectida la metodologia proposada per Balmes perquè els clergues poguessin oferir respostes als enemics de la fe.

Pel que fa a les seves dues obres de filosofia, la *Filosofía fundamental* i la *Filosofía elemental*, Fradera sosté que ambdues «posen punt final a la recerca en el terreny de la filosofia que havia començat al seminari i que ell mateix no dóna mai per prou documentada fins molt més endavant» (p. 324). El nostre autor no entra en una descripció d'ambdues obres ni en la línia que segueixen; només destaca el fet que l'elemental és una «vulgarització» dels punts de vista de la fonamental, i que, certament, havia estat pensada com a text escolar. Ens costa acceptar que la *Filosofía elemental* és una «vulgarització» de la *Filosofía fundamental*. En

aquesta darrera, Balmes manté un diàleg obert i d'estil socràtic amb un nombre considerable de filòsofs i científics de la història sobre els temes bàsics de la filosofia. Un dels trets més característics d'aquesta magna obra és que evita classificar per àrees aquestes qüestions, cosa que, per una raó didàctica, no fa en la *Filosofia elemental*. Cal, però, tenir present, com molt bé destaca el nostre autor, els dos moments força diferents en què van ésser redactades: «En efecte, poc després Balmes va haver de passar a Barcelona, on els mesos d'estiu i tardor de 1846 es dedicà a deixar del tot enllestida la *Filosofia fundamental* i a escriure per a la campanya del matrimoni reial, qüestió que llavors arribava a un desenllaç inesperat i inexorable. Fet i fet, la *Filosofia elemental* l'acabà a Madrid els primers mesos de 1847, quan ja havia quedat al marge de tota implicació política directa» (p. 327).

El seu *Pío IX*, un opuscle escrit abans de l'onada revolucionària de 1848, «conté intuïcions molt perceptives de per on hauria d'anar la política europea els anys següents.» Balmes creu que la influència de Roma en les transformacions socials d'Europa ha estat decisiva, opinió que, segons el nostre autor, es fonamenta en una hermenèutica errònia «a partir de detalls de la política italiana i d'altres que li són molt grats, per exemple en la bona recepció que el Vaticà havia guanyat el dirigent del nacionalisme catòlic irlandès O'Connell» (p. 330). Balmes considera que l'èxit polític del nou Papa rau en la conformació i defensa de l'autoritat i de la llibertat de l'Església (*sin consideración a injustas exigencias de las potestades de la tierra*).

La personalitat intel·lectual de Balmes fou força discutida al llarg del segle XIX i ho ha estat, també, en el XX. Ha estat vist com un home rígid que tenia molt clars els seus objectius en la seva vida privada i pública. Bé que les seves propostes polítiques no arribessin a bon port, ningú no podrà dir que no perseguia sortides sensates viables. Fradera apunta que «l'obra de Balmes destaca per mèrits propis, i s'entén que encara hagi estat valorada pels sectors més

cultivats del catolicisme local i internacional al llarg del segle XX. Balmes cobrí, des d'aquest punt de vista, una funció clau d'orientació i de reforçament del prestigi intel·lectual de l'Església, cosa que explica en bona mesura l'èxit editorial de les seves obres, tant en vida d'ell com després de l'any 1848» (p. 306).

5. Conclusió

Una nova imatge de Balmes? Podem dir que sí. J. M. Fradera fa un exhaustiu repàs d'aquell català muntanyès, pensador social i catòlic, defensor dels interessos de la burgesia industrial catalana i guia de la intel·lectualitat conservadora catalana. L'autor reconeix l'incalculable valor de la vida de Balmes que va escriure el P. Casanovas; però fa veure al lector que tota obra té el seu moment i que calia reconsiderar la figura de l'insigne publicista vigatà. Hi ha molt escrit, però no tot és vàlid ni ben documentat. Una figura com Balmes, reivindicada políticament i intel·lectual per diversos i oposats sectors ideològics de Catalunya i de la resta de l'Estat, difícilment pot quedar al marge de la mitologització i l'atribució d'autoritat. Si una cosa es perceptible en l'obra de Fradera respecte de la de Casanovas és la substitució del panegíric —«la irritant actitud hagiogràfica de Casanovas, sempre incapaç de reconèixer el més mínim error al seu biografiat» (p. 239)— per la crítica. El Balmes de Fradera és analitzat des d'una direcció historiogràfica diferent —més moderna, potser— de la que coneixem. La metodologia és força distinta, cosa que comporta haver d'atendre aspectes que podien haver quedat silenciats en els anteriors biògrafs i establir relacions historicocrítiques no usuals. El lector pot adonar-se, perfectament, de l'evolució del pensament polític de Balmes, potser el més interessant i el menys conegut. Poc es parla, certament, de la seva producció filosòfica; però això no impedeix reconèixer, en les actuacions públiques i en els articles, una filosofia de la vida paradoxalment marcada per la raciona-

litat i la seguretat que li oferien els principis de la religió.

L'obra és una visió global en la qual es poden veure, interconnectades, la vida pública de Balmes i la producció periodística i literària. En cap moment Fradera deixa d'observar i comentar les fonts emprades, les quals són, bàsicament, els escrits de Balmes i la biografia de Casanovas; demostra ser l'historiador assenyat que, quan manca informació, prefereix no especular; és de l'opinió que les deduccions i les suposicions no s'han de cercar fora de les dades positives. En una visió de conjunt, direm que intenta que res no quedi sense explicació.

En un terreny més material, l'ortotipogràfic, destaquem el bon ús que fa de les notes a peu de pàgina, la finalitat de les quals és oferir referències bibliogràfiques i reproduir textos d'interès per al lector; però, com sempre passa amb els investigadors de talla, alguna tesi important acaba per escolar-se entre la lletra menuda de les notes.

El llibre és de recomanada lectura per als qui se senten seduïts pel segle XIX; per a aquells que estudien la premsa com un òrgan de poder; per als qui volen entendre, des d'una perspectiva filosòfica, l'adaptació d'un home al món del progrés industrial i el que això suposa per a la seva producció intel·lectual; i, finalment, per a aquells que desitgen saber què és, en sentit purament hegel·lià, una gran «individualitat» històrica.

Andreu Grau i Arau

Joachim SCHULTE, *Wittgenstein. Eine Einführung*, Stuttgart: Philipp Reclam. 1989, 248 p.

Més unitat en el pensament de Wittgenstein

(1) Aquesta obra de l'estudiós alemany Joachim Schulte és una presentació tant de la vida com del pensament de Ludwig Wittgenstein. La presentació vol donar-la a conèixer per tres motius: 1) perquè, si no erro, no està disponible en traduccions assequibles i val la pena tenir notícia del seu contin-

gut, tot i que també n'expressaré una reserva crítica; 2) perquè l'autor presenta Wittgenstein mostrant que hi ha més unitat entre el *Tractatus* i les *Investigacions filosòfiques*, a través del període intermedi de la primera meitat dels anys trenta, del que estem acostumats a pensar; i 3) perquè celebrem el cinquantè aniversari de la mort de Wittgenstein (29 d'abril de 1951), i tot homenatge a aquesta gran figura de la filosofia del segle XX sempre és poc.

L'índex de l'obra de Joachim Schulte és el següent:

Prefaci

I Introducció

1. Vida
2. Personalitat
3. Obra

II *Logisch-philosophische Abhandlung – Tractatus logico-philosophicus*

1. Com s'ha de llegir el *Tractatus*
2. Filosofia
3. Món
4. Signes
5. Anàlisi i imatge
6. Dir i mostrar – lògica
7. Límits

III «Zwischenglieder» [temes del període intermedi]

1. Allò ètic
2. Allò màgic
3. Visió sinòptica [*Übersicht*]
4. Gramàtica
5. Fonaments i contradiccions
6. Duresa de la necessitat lògica

IV Joc de llenguatge

1. Investigacions
2. Jocs
3. Formes de vida
4. Semblances de família
5. Regles
6. Paradigmes
7. Ús

V Criteri

1. Verificació i criteris
2. Persones
3. Dolors
4. Errors
5. Allò privat
6. Aspectes

II Certesa

1. Saber
2. Imatge del món